

УДК [070:316.77] (477) «20»

НАЦІОНАЛЬНО-ЛІБЕРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ

Ольга Мітчук

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука, кафедра соціальних комунікацій,
вул. С. Дем'янчука, 4, м. Рівне, 33027, Україна,
e-mail: mitchukoa@ukr.net*

У статті досліджено інформатизацію соціально-комунікаційного простору, що є не лише показником рівня науково-технічного розвитку суспільства. Адже інтенсивність цього процесу відкриває небувалі можливості у передачі знань, широкої перспективи взаємозбагачувального розвитку людини. Проте тут нас цікавить ще один аспект – соціальна спадщина у контексті комунікації поколінь.

Ключові слова: соціальна комунікація, ліберальна інформаційна культура, інформатизація, контент.

Соціальні комунікації розвивались одночасно з розвитком суспільства, втілюючи у собі його основні досягнення і відповідаючи потребам тієї чи іншої історичної епохи. Соціальні комунікації, як продукт, створений у сфері матеріального виробництва, оперують власною комунікаційною формою, що відрізняється своєрідністю та індивідуальністю елементів, характерних для кожного історичного відрізка часу.

Носії контенту в соціальних комунікаціях – комплексна мова інформаційної культури, і базовими у цій концепції є поняття “культура” і “текст культури”, сформульовані Ю. Лотманом. Отже, культура – колективний розум або надіндивідуальний інтелект; культура – сукупність всієї неуспадкованої інформації, способів її організації і збереження; культура – деякий семіотичний механізм, що має метою вироблення та збереження інформації [2].

Образ інформаційної культури реалізується через складну, насамперед художню структуру, в якій можна виділити: по-перше, архітекtonіку, спрямовану на створення просторової матеріальної конструкції; по-друге, візуальний чинник, який вирішує завдання внутрішньої композиції; по-третє, компонування просторовості, що містить власне зображувальний ряд, який працює на інтерпретацію контенту. Усі ці елементи структури нероздільно пов'язані між собою та створюють складну єдність.

Соціальні комунікації за своєю природою діалогічні. Всі чинники соціальних комунікацій “просякнуті контентом” і беруть участь у діалозі. Форма діалогу виконує не тільки комунікативні функції, але й – через контент – смислосупроводжуючі. Трансляція основного контенту може супроводжуватися “додатками”, “доповненнями”,

“коментарями” й іншими елементами додатків, що створюють діалог і перекличку епох всередині самого текстового простору. В поєднанні поетичного слова та графічного зображення зіштовхуються, доповнюючи та інтерпретуючи один одного, дві мережі принципово різних артефактів соціальних комунікацій, і це інколи сприяє її смислового збагаченню. Система діалогу створює складну поліфонію соціальних комунікацій, яка значно розширює комунікаційний потенціал всіх її творчих чинників.

Соціальні комунікації – це спосіб успадкованої та неуспадкованої інформації. Соціальні комунікації є суспільним феноменом, і у цьому ракурсі важливо не упустити не тільки розгляд аспектів аудиторного призначення соціальних комунікацій, напрямів їхнього функціонування та суспільної ролі, які можуть бути представлені у вигляді сукупного результату впливу на розум, почуття, ціннісні орієнтації аудиторії, а й аспект розвитку носіями контенту в соціальних комунікаціях принципу комунікативності, який і полягає в тому, що він визначає специфіку духовного або інформаційного спілкування – на відміну від матеріальних взаємин у соціумі. Будучи похідним від матеріального, ідеальне набуває форми відносної самостійності, стаючи активним початком суспільної діяльності.

Культурологічний підхід до аналізу носіїв контенту в соціальних комунікаціях, в основі якого лежить зв'язок національної культури і національної свідомості, дає змогу більш плідно аналізувати різні події, процеси і явища, пов'язані з проявами характеру народу. Зрештою, власне такий інформаційно-культурний підхід може привести до сучасного наукового усвідомлення самого поняття “нація”. А комунікаційно-культурологічна база аналізу феномену соціальних комунікацій цілком уможливило розуміння важливості та значущості таких феноменів суспільної свідомості, як література, мистецтво, журналістика, філософія, а також найвищого уособлення природи – людини.

Ліберальний контент у соціальних комунікаціях не є чимось винайденим сьогодні, він супроводжує всю історію людства. Він присутній в боротьбі цивілізацій, релігій, протистоянні племен, народів і держав. На початках історії його вплив на результат боротьби був не надто значним, проте із розвитком технологій поширення інформації значення ліберального чинника в боротьбі збільшувалося.

Вкрай цікавим і затребуваним – в сучасному українському суспільстві, зокрема – слід визнати націонал-лібералізм. Після окупації путінською Росією Криму і розв'язування війни на Донбасі національно-ліберальний вектор українських носіїв контенту в соціальних комунікаціях став особливо відчутним. Йдеться про співвідношення феноменів “латентності інформаційної ситуації” та “створення груп тиску”. Націонал-лібералізм призводить до того, що соціальні комунікації перетворюються на групи тиску, характерною особливістю яких є не лише ситуативність в процесі функціонування. Широкий спектр контенту дозволяє носіям контенту в соціальних комунікаціях як групам тиску утворюватись спонтанно, навіть на один день, попри те, що вони можуть знаходитись на різних спектрах контентних інтерпретацій подій.

І все ж, переважає лібералізму в сучасній практиці функціонування соціальних комунікацій є незаперечним фактом. Лібералізм – особливе становище цієї практики, яке багато в чому зобов'язане виникненню теорії справедливості Джона Ролза [5]. По-

ява у 1971 році концепції пана Ролза щодо новітнього статусу ліберальних соціальних комунікацій отримала статус канонічних творів, стала ледь не “Біблією” сучасного лібералізму. Лібералізм в соціальних комунікаціях став домінуючою ідеологією демократичної журналістики.

Аргентинець Альберто Катуреллі зазначає, що в межах поняття “лібералізм” ховається якась семантична плутанина, яка є наслідком розмитості уявлення про класичні ліберальні сенси, маючи на увазі моральні чесноти [7]. Сучасний сенс комунікаційної концепції лібералізму призводить, насамперед, до значного семантичного зсуву від обмеження до щедрості контенту, вказуючи на звільнення людини від усіх зв’язків, які вона вважає такими, що обмежують права вільної особи.

Першими обережними проявами лібералізму вважаються так звані “перші хвилі сучасності” (Н. Макіавеллі і Т. Гоббс); їхні погляди чудово описав Лео Штраус: “якщо ми можемо визначити лібералізм як доктрину, що в основі має визнання права, обов’язків людини і яка визначає функції захисту цих прав, то ми повинні сказати, що лібералізм був заснований Творцем” [9].

Мабуть, не на часі і не контекстуально для цього дослідження здійснювати опис найбільш важливих детермінант комунікаційного протистояння і протиборства як чинника галузі інформаційної безпеки. Звісно, заманливо і видовишно використовувати поняття інформаційної війни, і перед тим, як прийняти рішення про коректність використання цього терміну у даній розвідці, ми наведемо два міркування.

Міркування перше – ПРОТИ. Будь-яке термінологічне вживання вимагає врахування дуже великої кількості думок і припущень про розгляд ряду умов, за яких коректно використовувати термін “інформаційна війна”. Цей термін є найбільш близьким до вивчення саме військових чинників впливу на суспільство, до будь-яких сучасних аспектів безпеки і оборони за допомогою комунікаційних технологій, застосування таких підходів, які наближують використання терміну до дійсно військового контексту функціонування. Більш доцільно і відповідно до проблеми, яку досліджуємо, використовувати поняття з обмеженим діапазоном контексту.

Міркування друге – ЗА. Зловживання будь-якою концепцією інформаційних воєн без використання цього терміну припускає, на жаль, безліч безвідповідальних тенденцій, які стимулюють атмосферу сенсаційності: це, наприклад, так звані теорії змови, які намагаються вибудувати міцний фундамент дуже перспективних і цікавих наукових проблем безпеки, але ігноруючи феномен інформаційних атак як чинника війни.

На полях цих міркувань неможливо не помітити певну плутанину між концепцією інформаційної боротьби з концепцією інформаційної війни, а ці концепції врешті-решт виявляють різні рівні поведінки інформаційного протиборства. Вважаємо, що пояснення цих феноменів полягає в тому, що не врахована роль носіїв ліберального контенту в соціальних комунікаціях.

Інформаційна війна здійснюється без танків і ракет, але із сотнями фахівців, озброєних комп’ютерами, камерами і мікрофонами. Інформаційна війна ототожнюється із кібер-війною, але насправді означає набагато більше. Приміром, Росія Путіна здійснює

так звану “гібридну війну”, яка є набором військових, інформаційних та технічних чинників впливу на ситуацію, яку Росія хоче вирішити на свою користь.

Інформаційна війна натомість використовується і в мирний час, її заходи головно спрямовані не стільки проти збройних сил, як розраховані на реакцію цивільного населення – зокрема, щодо його обізнаності системою державного управління, контролю промислового виробництва, науки, культури тощо. Узагальнено ці дії можна представити як такі, що мають за мету досягнення переваги над супротивником в таких галузях: ефективність інформації, повнота інформації, достовірність інформації.

Подібне унеможлиблює (або, принаймні, відчутно ускладнює) застосування ліберальних прийомів передачі контенту, адже всебічне розуміння проблеми – зобов’язання розумної аудиторії. Контент, переданий чесно, зрозуміло і доступно, є розумним визначенням новин, які мінімально зводиться до обманювання аудиторії.

Перемога в інформаційній війні належить тому, хто опанував інформацію про супротивника та ресурси знань супротивника. Перемога досягається тим, хто знищить або спотворить знання супротивника до такої міри, що це вплине на суспільство. Інформаційні наступи можуть зосередитися на увазі усіх громадян країни, і тоді контент піддається вторинності інформації, яка маніпулює аудиторією. Вірити цій інформації легше і природніше – вона безальтернативна, а тому видається правдивою.

Довгі роки української незалежності відчувалась криза національної ідентичності українців, що викликало конфронтацію з реаліями, продовжувало практику виховання радянської людини, людини, для якої нація є другорядним питанням. Через наявність двох протилежних за контентом, але схожих за манерами викладу матеріалу і технологіями впливу на аудиторію таборів носіїв контенту – націоналістичного та посткомуністичного – Україна втратила здорові еліти, зростання нації та держави сповільнилося, а рани соціальної тканини суспільства і деградацію культури ми відчуваємо і сьогодні.

Сучасна роль інформації у сфері безпеки часто обговорюється як різними науковцями, так і центрами прийняття рішень. На підставі спостережень і рекомендацій уявляється вся складність проблеми інформаційної безпеки, обробка контенту повинна бути заснована на припущенні, що центр реальної інформації слід ототожнювати з найбільш чутливим елементом усієї комунікаційної системи протягом століть – людським розумом.

Справжній вплив інформаційних маніпуляцій на аудиторію здійснюється за трьома основними групами акторів під час інформаційних конфліктів:

- а) офіціоз від державних установ, структур і чиновників, у тому числі тих, які пов’язані зі спецслужбами і мають офіційні повноваження на оперування комунікацією та інформацією;
- б) приватні організації, чия діяльність заснована на прибуток від діяльності мас-медіа. Найбільш важливу роль у даних випадках відіграють компанії зі зв’язків з громадськістю, які виконують різного розміру і різного масштабу інформаційні операції;
- в) громадські організації, основна діяльність яких заснована на реалізації некомерційних гуманітарних цілей через публічний спосіб фінансування.

У низці державних установ, які співпрацюють з громадськими організаціями, виникають проблеми у поданні адекватної інформації у зв'язку з тим, що є співпраця із спецслужбами, які могли заперечувати оприлюднення тих чи інших інформаційних нюансів. Доступ до найбільш обізнаних і впливових людей в комунікаційній ієрархії має свої переваги і недоліки, а все це випірає із взаємного впливу контенту. Можна помітити руйнівний вплив правдивого контенту на аудиторію з “іншого боку”, коли інформація представлена в реально фактологічному руслі – за таких обставин у аудиторії формуються певні знання, які не збігаються з традиційними припущеннями цієї аудиторії.

У таких випадках треба мати на увазі, що відповідність конкретного мас-медіа його статусу повинна визначатися творчим рівнем матеріалів для подальшої їх інтерпретації та обробки. При цьому технології, навіть коли вони пропонують дуже широкий спектр можливостей, не вирішують усіх проблем, адже контент впливає не із зацікавленнь аудиторії, а із реальних подій. Крім того, і це особливо підкреслюється у теорії прийняття рішень, отримана через мас-медіа інформація вимагає від людини прийняття конкретного рішення; при цьому, перш ніж приймати рішення, аудиторія повинна мати базове підтвердження цього рішення від іншого джерела. Йдеться про стратегічну важливість контенту. Не варто збувати і про те, що інформація з одного джерела, не підкріплена інформацією з інших джерел, може призвести до помилки інтерпретації.

Проте людські здатності і можливості далеко не обов'язково реалізуються в житті кожної конкретної людини. І справа не в тому, що індивід “не засвоює” суспільно необхідні соціально-комунікаційні надбання або ці надбання відчужені від нього (хоча і таке може мати місце). Річ у тому, що люди – різні. І якщо в антропологічній визначеності одного індивідуума домінують вольові чинники, то у іншого – раціональні. Якщо хтось прагне соціокультурної автономії, то інший – підпорядкування, яке дає зручність гарантій і затишок безпроблемності існування. Хтось воліє мати опору у духовності, хтось – у вселюдських цінностях, а хтось – у скептицизмі. Саме тому різноманітні концепції і шляхи людського буття мають реальне підґрунтя як у соціальній дійсності, так і в комунікаційній площині. Будь-яка спроба “замонолігізувати”, створити єдиноправильну і строго раціональну концепцію людини та концепцію функціонування носіїв контенту в соціальних комунікаціях наштовхується на нерозв'язувані і незгармонізовані суперечності в інтерпретаціях буття [3].

З іншого боку, визнання рівноправними і сумісними будь-яких теоретичних концепцій функціонування носіїв контенту в соціальних комунікаціях і практичних шляхів буття соціуму наштовхується на ті ж самі суперечності, оскільки будь-які ФАКТИ є реальністю, як реальністю є і певні норми адаптації цієї реальності до тих правил і норм життя, які апіорі є природними для даної групи аудиторії. Тому очевидно, що ФАКТИЧНА реальність буття людини має своєю межею можливість і дійсність буття іншої людини: “причетний діалог” (М. Бахтін) і “любляча боротьба” (К. Ясперс) стають визначальними чинниками суспільної парадигми соціальних комунікацій.

Відповідно, і філософське осмислення контенту повинно охопити людину в її комунікації з іншими людьми, з її практикою індивідуального життєбуття й практи-

кою організації в тотальні і динамічні групи, з включеністю у соціальні структури і в автономії не лише духовні, а і реальні. При цьому не варто забувати, що людина здатна не лише до існування як суб'єкт: суб'єктність є неодмінною характеристикою людини в соціально-комунікаційному контексті, принаймні, в контексті, який комунікація не руйнує тоталітарними засобами. Суб'єкт є діяльним, причому за певних обставин доволі суверенним у своїх діях і відповідальним за них. “Автономія і самоздійснення — ключові поняття для практики, яка сама в собі містить свою мету, а саме: творення і відтворення життя, гідного людини” [6, с. 65].

Немає сумнівів, що гуманітаризація суспільства, яка особливо відчутною стала у XXI столітті, вимагає переглянути не лише її визначення і сферу її застосування, але й внутрішню структуру. Попри цілковиту популярність думки про те, що гуманітарні науки не є виключно центром наукових досліджень за своєю суттю, варто запитати: чи це випадково? І якби ліберальні погляди в соціальних комунікаціях превалювали, чи стала б наука про соціальні комунікації відігравати більш помітну роль?

Тотальні політичні кризи і пов'язані з ними складнощі щодо фінансування науки та конкретних наукових досліджень поставили під загрозу майбутнє нашої галузі. Ці проблеми не можуть бути вирішені лише вченими і науковцями, бажана консолідована, обґрунтована на реаліях реакція громадськості, яка може, своєю чергою, впливати на державну політику. Категорично треба враховувати усі проблеми при прийнятті відповідальних ухвал, заснованих на оцінці наукових даних, мотивувати ці ухвали, щоби вийти за рамки обговорення та пошуку науково обґрунтованих рішень.

Подібна стратегія наукової конгломерації доволі наочно демонструє певну різницю між класичними філософськими підходами та ліберальною демократією, показує невиваженість та матеріалістичність концепції примітивізму демоліберальних підходів до наукових досліджень. Адже є гостра потреба довести до наукового співтовариства науково коректні висновки щодо „стану індивідів” поза того страху та поза тими викликами, які є обов'язковим тлом тоталітарного суспільства.

Звісно ж, може існувати певна аргументація на користь надмірних відмінностей між класичним баченням певних тоталітарних принципів функціонування соціальних комунікацій як певної спільноти, заснованої на “крайній потребності верховної влади”. Тим часом, жоден з представників класичних носіїв тоталітарного контенту не виключає “монархію” семантичного поля функціонування соціальних комунікацій, але – принаймні в теорії – жоден з них не розглядає структуру соціальних комунікацій як щось дотичне до “комунікаційної тиранії”, як певний варіант “нереспубліканської” форми інформування, як “режим” тотального контенту — відбувається це з тієї простої причини, що конгломерація грецької й римської комунікаційної шкіл виокремлюють традиційну (тоталітарну) комунікацію.

Насправді, однак, *будь-яка* тоталітарність суперечить букві і духу *будь-якого* тексту автора і в розумінні потенційної інтерпретації цього тексту аудиторією робить зовсім несподіваний оборот, вказуючи на те, що має бути певна реабілітація сенсу, а сам текст повинен бути ввічливим “реабілітатором” аналогій і асиміляцій через категорії особистісного (читаймо — ліберального) розуміння громадянських чеснот. Кожен пред-

ставник аудиторії втішає себе чітко, що — ймовірно — необхідність розуміння “починає руйнуватися через зростаюче число підстав для лібералізму” [8, с. 88].

Принципово, отже, можна говорити про те, що і тоталітарна, і ліберальна практика функціонування соціальних комунікацій у чистому вигляді – це наївні ілюзії! Класичні ліберальні соціальні комунікації у сучасному медіасвіті нагадують певною мірою жалюгідні запити класичних лібералів (на кшталт Гвідо Де Рудієро), спрямовані до опонентів, щоби вони були досить люб’язні, щоб трохи посунулись і дозволити лібералам мати можливість щось там говорити...

Концесії цих ліберальних течій є чисто риторичними і не мають жодного впливу на реальність. Носії ліберального контенту в соціальних комунікаціях (бодай у різних своїх пропорціях) завжди будуть супроводжуватись контекстом “змішана комунікація” і відокремлюватись від певного масиву елітної моралі щодо аристотелів “рабів за своєю природою”. Демолібералізм не має можливості асимілюватися до чеснот в соціально-комунікаційному контенті: кожна з таких чеснот неминуче розчиниться у нашій же матеріалістичності.

Список використаної літератури

1. Гаранина С. П. Книга как язык культуры / С. П. Гаранина // Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее : тез. докл. Междунар. науч. конф. (Краснодар-Новоросийск, 11–14 сент. 1996 г.) / Междунар. акад. информатизации, Отд-ние информатизац. культуры; науч. ред. И. М. Горлова, Ю. З. Зубов. – Краснодар : КГАСК ; М. : МГУК, 1996. – С. 333–335.
2. Лотман Ю. М. Куклы в системе культуры / Ю. М. Лотман // *Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры* / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – 479 с.
3. Луньов О. Національна культура як спосіб співвіднесення особи зі світом / О. Луньов // *Діалог культур*. – Запоріжжя, 2010. — С. 291 – 294.
4. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – Репринт. відтворення вид. 1918 р. – К. : Абрис, 1991. – 271 с.
5. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж. Ролз. – К. : Основи, 2001. – 822 с.
6. Хоруженко К. М. Культурология: Энциклопедический словарь (2550 словарных статей) / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 639 с.
7. Caturelli A. Liberalismo у apostasna / A. Caturelli. – Pamplona : Fundaciyn Gratis date, 2008. – 29 p.
8. Caturelli A. Liberalismo у apostasna / A. Caturelli. – Pamplona : Fundaciyn Gratis date, 2008. – 29 p.
9. Strauss L. The Political Philosophy of Hobbes / L. Strauss. – Chicago : The University of Chicago Press, 1952. – 190 p.

References

1. Haranyna S. P. Knyha kak yazyk kultury / S. P. Haranyna // *Informatsyonnaia kultura lychnosti: proshloe, nastoiashchee, budushchee : tez. dokl. Mezhdunar. nauch. konf. (Krasnodar-Novorossyisk, 11–14 sent. 1996 h.)* / Mezhdunar. akad. informatyzatsii, Otd-nye informatyzats. kultury; nauch. red. Y. M. Horlova, Yu. Z. Zubov. – Krasnodar : KHAK ; M. : MHUK, 1996. – S. 333–335.
2. Lotman Yu. M. Kukly v systeme kultury / Yu. M. Lotman // *Lotman Yu. M. Izbrannyye statyy : v 3 t. T. 1. Statyy po semyotyke i typolohii kultury* / Yu. M. Lotman. – Tallynn : Aleksandra, 1992. – 479 s.

3. Lunov O. Natsionalna kultura yak sposib spivvidnesennia osoby zi svitom / O. Lunov // Dialoh kultur. – Zaporizhzhia, 2010. — S. 291 – 294.
4. Ohiienko I. Ukrainska kultura: Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho naroda / I. Ohiienko. – Reprint. vidtvorennia vyd. 1918 r. – K. : Abrys, 1991. – 271 s.
5. Rolz Dzh. Teoriia spravedlyvosti / Dzh. Rolz. – K. : Osnovy, 2001. – 822 s.
6. Khoruzhenko K. M. Kulturolohyia: Entsyklopedycheskyi slovar (2550 slovarnykh statei) / K. M. Khoruzhenko. – Rostov-na-Donu: Fenyks, 1997. – 639 s.
7. Caturelli A. Liberalismo y apostasna / A. Caturelli. – Pamplona : Fundaciyn Gratis date, 2008. – 29 p.
8. Caturelli A. Liberalismo y apostasna / A. Caturelli. – Pamplona : Fundaciyn Gratis date, 2008. – 29 p.
9. Strauss L. The Political Philosophy of Hobbes / L. Strauss. – Chicago : The University of Chicago Press, 1952. – 190 p.

Стаття надійшла до редколегії 05.09.2018

Прийнята до друку 11.09.2018

NATIONAL AND LIBERAL CHARACTERISTICS OF MODERN SOCIAL COMMUNICATIONS IN UKRAINE

Olga Mitchuk

*International Economic and Humanitarian University
Academician S. Demyanchuk's name,
Academician S. Demianchuk's Str., 4, 330127, Rivne, Ukraine,
e-mail: mitchukoa@ukr.net*

The article investigates the informatization of social and communication space, which is not only an indicator of the level of scientific and technical development of the society. After all, the intensity of this process opens up unprecedented opportunities in the transfer of knowledge, a broad perspective of mutually enriching human development. However, in this plane, we are interested in one more aspect - social heritage in the context of communication of generations.

The contemporary issue of national social communications puts the issue of their place in the formation of ideological orientations of the audience on the agenda. After all, the development of scientific knowledge in social processes was constantly accompanied by the popularization of specific patterns of thinking and behavior, which, first of all, being embodied in the content carrier in social communications, were reflected in the behavior of society.

The development of social communication implies, in particular, the imitation of those who have the authority of knowledge and experience. It is in this social communication that helps to consolidate the content of those norms that are of particular importance to society. At the same time, fixing one particular version of the model of social communications becomes the basis for the content of the media to pass to the audience not in the form of its (content) of constant change and processing, but in the form of creating new symbolic values of integral complexes is no longer traditional meanings.

The prospects for studying liberal content in social communications will be based on the fact that the social and communicative background of human existence is the hope of value-colored stereotypes of action and thinking that determine the strategy of human life, manifesting with varying intensity in different periods of its life.

Key words: social communication, liberal informational culture, informatization, content.